

DOI: <https://doi.org/10.32353/khrife.1.2019.035>
УДК 343.98:159.9

О. А. Герасименко,

старший науковий співробітник Харківського НДІСЕ, м. Харків, Україна,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1447-6101>
e-mail: olga_gerasi993@ukr.net

Т. Г. Харіна,

науковий співробітник сектору Харківського НДІСЕ, м. Харків, Україна,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8482-2639>
e-mail: larinatatiana111@gmail.com

Т. В. Савкіна,

завідувачка сектору Харківського НДІСЕ, м. Харків, Україна,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9903-7393>
e-mail: tsavkina55@gmail.com

Оглядова стаття

СУДОВО-ПСИХОЛОГІЧНА ЕКСПЕРТИЗА ЗА ЗЛОЧИНАМИ, ВЧИНЕНИМИ ГРУПОЮ ОСІБ

Проаналізовано напрацювання науковців щодо проведення судово-психологічних експертиз соціально-психологічних особливостей за злочинами, вчиненими групою осіб. Визначено об'єкт, завдання та предмет даного виду експертизи. Розглянуто особливості дослідження соціально-психологічних особливостей підекспертних. Розкрито поняття лідерства у групі, зазначені типи лідерів. Визначено питання, які ставляться на вирішення, та межі компетенції експерта-психолога. Зазначено перелік вихідних даних, необхідних для проведення психологічного дослідження.

Ключові слова: психологічна експертиза, злочини вчинені групою осіб, члени групи, індивідуально-психологічні особливості, соціально-психологічні якості, лідерство, психологічне дослідження.

Постановка наукової проблеми. Наявність об'єктивної потреби використання професійних психологічних знань у кримінально-правовому і кримінально-процесуальному регулюванні, а також у процесі розслідування злочинів ініціює взаємодію органів досудового та судового розслідування і психологів. У першу чергу це стосується призначення та проведення судово-психологічної експертизи. Особливо в тих випадках, коли злочин вчинено групою осіб і обвинувачені дають суперечливі відомості про роль кожного з них у вчиненні інкримінованого їм діяння.

Злочини, що вчиняються групою осіб, завжди являють собою більшу суспільну небезпеку, ніж аналогічні діяння, що вчиняються окремими індивідами. Статистична звітність свідчить, що серед усіх злочинів, щорічно реєстрованих в Україні, 14, 2 % — вчинені групою осіб¹. Фактично, кожний шостий злочин в Україні вчиняється в групі та характеризується груповою поведінкою її учасників. Спільна злочинна

¹ *Бесчастний В.* Кримінологічний аналіз стану злочинності в Україні.
URL : <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2017/1/40.pdf>

діяльність декількох осіб має певні соціально-психологічні особливості. Тому для ефективного розслідування та розкриття злочинів, вчинених групою осіб, необхідно застосувати спеціальні знання у галузі психології (призначення та проведення судово-психологічних експертиз за злочинами вчиненими групою осіб, стосовно соціально-психологічних особливостей членів цієї групи).

Останнім часом все більше зростає об'єктивна потреба використання професійних психологічних знань у кримінально-правовому і кримінально-процесуальному регулюванні, а також у процесі розслідування злочинів, що вимагає необхідність взаємодії органів досудового та судового розслідування і психологів. У першу чергу це стосується призначення та проведення судово-психологічної експертизи, яка згідно з ст. 84 Кримінального процесуального кодексу України¹ є основною процесуальною формою використання спеціальних психологічних знань у судочинстві.

У зв'язку з вищезазначеним, у період досудового та судового розслідування доцільне проведення експертиз соціально-психологічних особливостей членів такої групи. Даний вид судово-психологічної експертизи відповідно до статей 27, 28, 29 КК України призначається з метою визначення лідера групи осіб, які вчинили злочин, конкретної ролі кожного учасника в злочинних епізодах; ступеня впливу групи на окремого учасника; типових форм взаємодії між членами групи як при вчиненні злочинів, так і в процесі розслідування для індивідуалізації відповідальності згідно зі статтями 29, 30 Кримінального кодексу України².

Експерт-психолог може дати висновок про те, яким є вплив групи на окремого учасника, встановити неформальних лідерів групи осіб, які вчинили злочин, розкрити найтипівіші форми взаємозв'язку між членами групи при підготовці злочину, в ході його скоєння і в процесі розкриття.

Аналіз основних досліджень і публікацій. У літературних джерелах робилися спроби дослідити проблему злочинних груп такими авторами, як: Б. І. Бараненко, В. М. Биков, Г. М. Бірюков, В. Г. Глукашевич, П. І. Грішаєв, Н. Й. Гутурова, О. М. Джуца, А. І. Долгова, В. Картавцев, В. Т. Контеміров, В. М. Корнієнко, Г. А. Крігер, В. І. Литвиненко, В. Г. Лукашевич, Є. І. Макаренко, І. В. Максимченко, М. І. Мельник, Є. М. Моїсеєв, А. А. Музика, В. Д. Пахомова, Б. В. Романюк, Д. Савченко, І. В. Сервецький, І. В. Тарасюк, Т. А. Третьякова, В. П. Філонов, О. Г. Цветков, В. М. Цимбалюк, К. О. Чаплинський.

Питання застосування судово-психологічної експертизи в процесі розслідування кримінальних правопорушень знайшли своє відображення

¹ Кримінальний кодекс України: від 2001 р. (зі змінами від 27.06.2019 року, № 2747–VIII). *Відомості Верховної Ради України*, 2019. № 25–26 URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

² Там само.

в роботах М. О. Асманської, В. Л. Васильєва, Є. П. Волкова, О. М. Гусєвої, С. М. Князева, О. Р. Онищенко, Ф. С. Сафуанова, Т. М. Секераж, Т. О. Смірнові, О. О. Ткаченко, Т. Ю. Філатова тощо.

Метою статті є аналіз напрацювань науковців та практиків для подальшого використання при розробці науково-методичних рекомендацій щодо проведення судово-психологічних експертиз за злочинами, вчиненими групою осіб.

Викладення основного матеріалу дослідження. У юридичній літературі використовуються терміни «груповий злочин» як злочин, що вчиняється групою осіб (два або більше учасники), «вчинення злочину групою осіб», «групова злочинність».

У кримінальному праві злочинною групою називається умисна участь двох чи більше осіб у вчиненні злочину у вигляді простої чи складної співучасті, що спричиняє відповідальність за вчинення злочинів деяких видів простою групою за змовою чи без неї, групою осіб за попередньою змовою і організованою групою, а також злочинною зграєю (бандою). Певний поділ злочинних груп містить кримінальний закон. Так, ст. 28 КК України дає визначення типів злочинних груп залежно від характеру співучасті і ступеня організованості: 1) вчинення злочину групою осіб, якщо у ньому брали участь декілька (два або більше) виконавців без попередньої змови між собою; 2) вчинення злочину групою осіб за попередньою змовою, якщо його спільно вчинили декілька осіб (дві або більше), які заздалегідь, тобто до початку злочину, домовилися про спільне його вчинення; 3) вчинення злочину організованою групою, якщо в його готуванні або вчиненні брали участь декілька осіб (три і більше), які попередньо зорганізувалися у стійке об'єднання для вчинення цього чи іншого (інших) злочинів, об'єднаних єдиним планом з розподілом функцій учасників групи, спрямованих на досягнення цього плану, відомого всім учасникам групи; 4) вчинення злочину злочинною організацією, якщо він скоєний стійким ієрархічним об'єднанням декількох осіб (три і більше), члени якого або структурні частини якого за попередньою змовою зорганізувалися для спільної діяльності з метою безпосереднього вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів учасниками цієї організації, або керівництва чи координації злочинної діяльності інших осіб, або забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так і інших злочинних груп¹.

В. Л. Васильєв та В. М. Биков розрізняють такі види злочинних груп²:

¹ Кримінальний кодекс України: від 2001 р. (зі змінами від 27.06.2019 року, № 2747–VIII). *Відомості Верховної Ради України*, 2019. № 25–26 URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

² *Быков В. М.* Преступная группа: криминалистические проблемы. Ташкент, 1991.

— Випадкова група. Спочатку створилася з неантисупільною метою, але в процесі спілкування, спільного вживання спиртних напоїв і т.д., яка здійснила небезпечно суспільне діяння по ситуаційним-випадковим механізмам. Така група не має внутрішньої соціально-психологічної структури, антигромадської мети і точного розподілу ролей. Їх пов'язують дружні, а не ділові відносини. Проте в такій групі є можливість проаналізувати розподіл ролей в конкретній ситуації інкримінованого діяння. Компанія, в яку може перетворитися випадкова група при систематичних зустрічах. З'являється постійна тема для цих зустрічей з асоціальною спрямованістю. Зазвичай в такій групі є стійкий лідер, а ролі інших ще чітко не визначилися.

— Злочинна група. Характеризується стійкістю особового складу, наявністю у її членів злочинного досвіду (злочинний досвід — це не тільки наявність судимості та перебування у виправно-трудоцій установі), розподілом ролей. Взаємини набувають ділового характеру. Кордон допустимої поведінки систематично свідомо різко розширюється, тобто з'являється стійка антисоціальна спрямованість групи і кримінальний професіоналізм її членів. Подальший розвиток групи приводить до злочинної організації, де відносини набувають жорсткий формалізований характер, розподіл ролей добре усвідомлюється, є суворі норми поведінки, жорстка дисципліна, добре розроблена система санкцій¹. Експертна практика показує, що найчастіше виникає попит щодо дослідження індивідуально-психологічних особливостей осіб, які скоїли злочин у групі без попередньої змови.

Загальним об'єктом судово-психологічної експертизи є особливості психіки, її компонентів та проявів у діяльності психічно здорової людини як носія процесуального статусу в юридично значущій ситуації, а також самої ситуації. Основним завданням психологічної експертизи є визначення у підекспертної особи: індивідуально-психологічних особливостей, рис характеру, провідних якостей особистості; мотивовірних чинників психічного життя і поведінки; емоційних реакцій та станів; закономірностей перебігу психічних процесів, рівня їхнього розвитку та індивідуальних її властивостей.

Предметом таких експертиз є ретроспективна оцінка стану особи на період здійснення нею різних дій у правовому полі. При цьому в досліджуваній період на стан особи можуть впливати фактори різного характеру: соціально-психологічні, психогенні, сомогенні, психіатричні та інші. Тому судово-психологічна експертиза вважається одним з найбільш складних видів експертизи.

У свою чергу С. Д. Максименко акцентує на тому, що наукове дослідження психології особистості як предмета вивчення унікальності, неповторності і цільної системи становить доволі суттєву проблему. Учений зокрема визначає склад механізмів психіки людини, що

¹ *Васильев В. Л.* Психологические аспекты преступных групп и расследование совершенных ими преступлений. СПб : Учебник, 1994.

ґрунтується на відображенні як регулятора діяльності людини і відповідає адекватним умовам середовища, яке впливає на функцію поведінки особи. З іншого боку, кожний психічний акт є результатом дії об'єктивного через суб'єктивне відображення, через людську індивідуальність, що накладає відбиток своєрідності на психічне життя. Врешті, у процесі злочинної діяльності психічне відображення постійно поглиблюється, вдосконалюється й розвивається¹.

До компетенції судового експерта-психолога при виконанні даного предметного виду судово-психологічної експертизи входить встановлення індивідуально-рольового статусу членів групи (лідер, підвладний, ведений тощо)².

Дослідження психології вчинення злочину у складі групи передбачає визначення її поняття. В етимологічному розумінні «група» — це «сукупність людей, об'єднаних спільністю інтересів, професії, діяльності та ін.», або «сукупність осіб, об'єднана спільною метою, ідеєю, працею та ін.»³. У соціальній психології група — це обмежена в розмірах спільність людей, яка виділяється з соціального цілого на підставі певних ознак (характеру виконуваної діяльності, соціальної або класової належності, структури, композиції, рівня тощо). Соціальна група являє собою відносно стійкі сукупності людей, які мають загальні інтереси, цінності і норми поведінки, що утворюються в межах історично визначеного суспільства. В психології вирізняють також малу соціальну групу — відносно нечисельну спільність людей, які перебувають між собою у безпосередньому особистісному спілкуванні і взаємодії. Відносно особи мала група розглядається як соціальне середовище, яке жорстко детермінує поведінку та особливості особи, а стосовно всього суспільства мала група виступає аналогом, своєрідною моделлю суспільних відносин⁴.

У літературі досить давно йде дискусія щодо нижнього та верхнього показника чисельності малої групи. У більшості досліджень число членів малої групи коливалося між 2 і 7 при модальному числі 2 (згадано в 71% випадків). Цей підрахунок збігається з уявленням, що має широке поширення, про те, що найменшою малою групою в психологічному розумінні є так звана «діада», тобто два взаємодіючих індивіда. Що ж до визначення верхнього показника чисельності групи, то практика відомих досліджень визначає його наступними показниками:

¹ Максименко С. Д. Генезис особистості. Київ : КММ, 2006. С. 51–69.

² Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5. *Офіційний вісник України*. 1998. № 46. Ст.1715.

³ Толковый словарь С. И. Ожегова / под редакцией Н. Ю. Шведова (21-е издание). Москва : Наука, 2002.

⁴ Бех В. Теорія груп. *Політична енциклопедія*. Київ : Парламентське видавництво, 2011.

10, 15, 20 чоловік. У деяких дослідженнях Морено, автора соціометричної методики, розрахованої саме на застосування в малих групах, згадуються групи і по 30–40 чоловік. Таким чином, якщо досліджувана мала група реально існує, то вона розглядається як суб'єкт діяльності. Тому логічно не встановлювати якийсь жорсткий «верхній» її показник, а приймати його як такий, що реально існує¹.

В тих випадках, коли злочин скоєно групою осіб (від двох і більше осіб) і обвинувачені дають суперечливі відомості про роль кожного у вчиненні інкримінованого їм діяння, в тому, хто є лідером угруповання може бути призначена судово-психологічна експертиза соціально-психологічних особливостей за злочинами вчиненими групою осіб.

У процесі дослідження вирішується наступні питання:

Які індивідуально-психологічні особливості має підекспертна особа?

Який індивідуально-рольовий статус має підекспертна особа у злочинній групі (лідер, підвладний, ведений тощо) і чи це зумовлено її індивідуально-психологічними властивостями та особливостями соціально-психологічної структури злочинної групи (злочинного угруповання)?

Відповідно до особливостей конкретних обставин справи вирішувати психологічною експертизою питання у разі потреби узгоджуються органом (особою), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), при консультуванні з експертом з метою їх компонування у доцільні для справи блоки².

Зараз все більшої актуальності набуває діагностика взаємин у групі з метою виявлення мотивів окремих членів групи, їх соціально-психологічної ролі в загальній злочинній діяльності. Такий вид експертизи призначається суддею для індивідуалізації кримінальної відповідальності, ступеня і форм покарання. Крім того, особистісна діагностика членів групи, виявлення тих рис характеру, які дають «важкий прогноз», високу ймовірність рецидиву, також має юридичне значення.

Дослідження малих груп має як свою передумову характеристику деякої «статики» групи: визначення її меж, складу, композиції. Але природно, що головним завданням соціально-психологічного аналізу є вивчення тих процесів, які відбуваються в житті групи.

О. Г. Ковальов зазначає, що в процесі спілкування люди взаємно впливають один на одного. Під час взаємодії емоції одного зменшуються чи збільшуються під впливом думок або переживань іншого. Особистість

¹ Андреева Г. М. Социальная психология. Учебник для вузов. Москва : Аспект Пресс, 2001.

² Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5. *Офіційний вісник України*. 1998. № 46. Ст.1715.

тим більше впливає на інших людей і в цілому на групу, чим авторитетніша вона в очах інших¹.

Лідерство в групі має важливе значення. Лідерство є чисто психологічною характеристикою поведінки певних членів групи, тоді як керівництво більшою мірою є соціальною характеристикою відносин в групі, перш за все з точки зору розподілу ролей управління та підпорядкування. Під лідерством прийнято розуміти один із процесів організації та управління малою соціальною групою, що сприяє досягненню групових цілей в оптимальні строки та з оптимальним ефектом, детермінований у суспільстві соціальними відносинами. Лідерство передбачає існування такої фігури (декількох фігур), як лідер.

Лідер — це член групи, за яким вона визнає право приймати відповідальні рішення у значущих для неї ситуаціях, тобто найбільш авторитетна особа, яка реально відіграє центральну роль в організації спільної діяльності і регулюванні взаємостосунків у групі. Лідером є такий член малої групи, який висувається в результаті взаємодії членів групи для організації групи при вирішенні конкретної задачі. Він демонструє більш високий, ніж інші члени групи, рівень активності, участі, впливу в рішенні цього завдання. Таким чином, лідер висувається в конкретній ситуації, беручи на себе певні функції. Решта членів групи приймають лідерство, тобто будують з лідером такі відносини, за яких він буде керувати, а вони будуть керованими.

Лідерство необхідно розглядати як групове явище: лідер немислимий поодинці, він завжди елемент групової структури, а лідерство є системою відносин у цій структурі. Тому феномен лідерства відноситься до динамічних процесів малої групи. Цей процес може бути досить суперечливим: міра домагань лідера і міра готовності інших членів групи прийняти його провідну роль можуть не збігатися. З'ясувати дійсні можливості лідера — значить з'ясувати, як сприймають лідера інші члени групи².

Міра впливу лідера на групу також не є величиною постійною, при певних обставинах лідерські можливості можуть зростати, а при інших, навпаки, знижуватися (Кричевський, Рижак, 1985). Іноді поняття лідера ототожнюється з поняттям «авторитет», що не цілком коректно: звичайно, лідер виступає як авторитет для групи, але не всякий авторитет обов'язково означає лідерські можливості його носія. Лідер повинен організувати вирішення якоїсь задачі, авторитет такої функції не виконує, він просто може виступати як приклад, як ідеал, але зовсім не брати на себе рішення задачі. Тому феномен лідерства — це дуже специфічне явище, що не описується ніякими іншими поняттями³.

¹ Ковалев А. Г. Командные и социально-психологические проблемы лидерства. Москва : Политиздат, 1998. 58–59.

² Андреева Г. М. Вказана праця.

³ Кричевский Р. Л., Рижак М. М. Психология руководства и лидерства в спортивном коллективе.

Для висунення на роль лідера групи людина повинна мати певну сукупність особистих соціально-психологічних якостей, зокрема достатньо високий рівень ініціативи і активності, досвід і навички організаторської діяльності, зацікавленість у досягненні групових цілей; бути поінформованою про справи групи, а також достатньою товариською та мати особисту привабливість, із високим рівнем престижу та авторитету в групі, що відповідає цим якостям.

У психологічній літературі вирізняють такі типи лідерів: 1) за змістом діяльності (лідер-натхненник, лідер-ініціатор, лідер-організатор, лідер-виконавець); 2) за характером діяльності (універсальний лідер і ситуативний лідер); 3) за спрямованістю діяльності (емоційний лідер, лідер-ерудит, діловий лідер, лідер-умілець)¹.

Експериментальні психологічні дослідження свідчать про те, що в групі люди схиляються до більш ризикованих вирішень проблемних ситуацій, ніж наодинці. Люди виявляють більшу схильність ризикувати разом, ніж осібно².

Вчинення злочинів групою осіб вносить певну специфіку в механізм та інші складові кримінальної діяльності, а також тягнуть за собою, як правило, настання більш тяжких наслідків³.

При проведенні психологічних експертиз використовуються загальновідомі в науковій практиці психологічні методики і такі, що пройшли державну атестацію, та їх авторські модифікації, що відбираються з урахуванням специфіки експертних досліджень і конкретних питань, поставлених перед психологічною експертизою⁴.

Істотним елементом призначення судово-психологічної експертизи є формулювання запитань експерту. Ці запитання мають відповідати основним вимогам:

- 1) не виходити за межі спеціальних знань експерта і не мати правового характеру;
- 2) бути визначеними, конкретними і короткими;
- 3) мати логічну послідовність.

Для проведення дослідження орган (особа), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), надає експерту можливість психологічного обстеження підекспертної особи та матеріалів справи.

Для проведення психологічної експертизи (з огляду на вік підекспертної особи та виходячи з питань, поставлених перед експертом)

¹ Андреева Г. М. Вказана праця.

² Васильев В. Л. Вказана праця.

³ Васильева Н. В., Горькая И. А. Судбно-медицинская экспертиза и ее клинично-психологические основы. Практическое руководство. СПб, 1997.

⁴ Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5. *Офіційний вісник України*. 1998. № 46. Ст.1715.

експерту необхідно надати: медичну документацію, особову справу, шкільні характеристики і характеристики з місця роботи, свідчення співучнів, педагогів, колег, друзів, знайомих, родичів та інших людей, з якими підекспертна особа близько спілкувалася. У свідченнях рідних та близьких повинні бути відображені особливості її розвитку та поведінки, умов життя, оточення, притаманні їй схильності, захоплення, інтереси. За наявності також надаються щоденники, листи, зразки творчості підекспертної особи¹.

Органу (особі), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), особливу увагу слід приділити свідченням або відомостям про особливості поведінки підекспертної особи у проблемних ситуаціях (конфлікти, покарання, втрати тощо) та свідченням про особливості її емоційного стану в певних обставинах (безпосередньо у момент подій, у час, що передував подіям, а також після їх завершення)².

Під час проведення психологічної експертизи досліджуються автентичні показання, тобто такі, які не залежать від будь-якого стороннього впливу або примусу.

Джерелами інформації для судово-психологічної експертизи можуть бути матеріали кримінальної справи, інші документи, які описують як життєвий шлях людини, так і її дії і поведінку в кримінальній ситуації. Також інформативними можуть бути і зовнішні прояви рухових і мовленнєвих актів, поведінка та вчинки досліджуваного в ході здійснення експертизи.

Висновок експерта базується: на аналізі матеріалів справи, зокрема, даних про розподіл ролей обвинувачених при вчиненні протиправних діянь; на результатах обов'язкового експериментально-психологічного дослідження всіх членів угруповання, включаючи дані про інтелектуальні особливості, особистісні характеристики; системі відносин до різних соціальних цінностей, міжособистісних відносинах в групі; на результатах порівняльного аналізу отриманих даних.

Висновки. Таким чином, результати аналізу напрацьовань науковців свідчать, що в період досудового та судового розслідування доцільним є проведення експертиз соціально-психологічних особливостей членів злочинної групи. Особливо в тих випадках, коли злочин вчинено групою осіб і обвинувачені дають суперечливі відомості про роль кожного у вчиненні інкримінованого їм діяння. Зазначений вид дослідження спрямований на виявлення структури злочинного угруповання, визначення ролі кожного її учасника й особливостей зв'язку

¹ Васильев В. Л. Юридическая психология. СПб : ПетерКом, (Серия «Мастера психологии»), 1998.

² Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5. *Офіційний вісник України*. 1998. № 46. Ст.1715.

між ними. Експерт-психолог може дати висновок про те, яким є вплив групи на окремого учасника, встановити неформальних лідерів злочинного угруповання, розкрити найтиповіші форми взаємозв'язку між членами групи при вчиненні злочину і у процесі розкриття.

References

- Andreeva, G. M. (2001). *Social Psychology*. Textbook for higher educational institutions. Moscow: Aspect Press [in Russian].
- Beh, V. (2011). *Group theory*. Political encyclopedia. Kiev: Parliamentary vidavnistvo [in Ukrainian].
- Bykov, V. M. (1991). *Criminal group: forensic problems*. Tashkent [in Uzbekistan].
- Criminal codex of Ukraine*: Information from the Verkhovna Rada of Ukraine (BPD), 2001, № 25–26. 131 [in Ukrainian].
- Kovalev, A.G. (1998). *Team and socio-psychological problems of leadership*. Moscow: Politizdat. 58–59 [in Russian].
- Krichevsky, R. L., Ryzhak, M. M. (1985). *Psychology of leadership and leadership in the sports team*. Moscow: Publishing House of Moscow [in Russian].
- Maksimenko, S. D. (2006). *Genesis of personality*. Kiev: LLC «KMM», 51–69 [in Ukrainian].
- On approval of the Instruction on the appointment and conduct of forensic examinations and scientific and methodological recommendations on the preparation and appointment of forensic examinations and expert studies*: Order of the Ministry of Justice of Ukraine of October 8, 1998, № 53/5. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/> (data zvernennia 26.06.2019).
- The Explanatory Dictionary of S. I. Ozhegov*, edited by N. Yu. Shvedova (21st edition) [in Russian].
- Vasiliev, V.L. (1994). *Psychological aspects of criminal groups and the investigation of crimes committed by them*. SPb: Textbook [in Russian].
- Vasiliev, V.L. (1998). *Legal psychology*. SPb: Peter Kom (A series of «Masters of Psychology») [in Russian].
- Vasilieva, N.V., Gorkovaya, I.A. (1997). *Forensic examination and its clinical and psychological foundations*. A practical guide. St. Petersburg [in Russian].

О. А. Герасименко, Т. Г. Харина, Т. В. Савкина
СУДЕБНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ ЭКСПЕРТИЗА ПО
ПРЕСТУПЛЕНИЯМ, СОВЕРШЕННЫМ ГРУППОЙ ЛИЦ

Проанализированы наработки ученых и практиков о проведении судебно-психологических экспертиз по преступлениям, совершенным группой лиц. В тех случаях, когда преступление совершено группой лиц (от двух и более лиц) и обвиняемые дают противоречивые сведения о роли каждого из них в совершении инкриминируемого им деяния (в частности, кто является лидером группы), может быть назначена судебно-психологическая экспертиза социально-психологических особенностей по преступлениям, совершенным группой лиц. Определены объект, задачи и предмет судебно-психологической экспертизы по преступлениям совершенным группой лиц. Рассмотрены особенности исследования социально-психологических особенностей подозреваемых (обвиняемых) при проведении судебно-психологической экспертизы по уголовным делам о преступлениях, совершенных группой лиц.

Целью статьи является анализ наработок ученых и практиков для дальнейшего использования при разработке научно-методических рекомендаций

по проведению судебно-психологических экспертиз по преступлениям, совершенным группой лиц.

Раскрыто понятие лидерства в группе лиц, совершивших преступление, и указаны типы лидеров в группе. Определены вопросы, которые ставятся на разрешение экспертизы при проведении данного вида исследования, и пределы компетенции судебного эксперта-психолога при выполнении этого предметного вида судебно-психологической экспертизы. Указан перечень материалов дела (исходных данных), необходимых для проведения психологического исследования.

Ключевые слова: преступления, судебно-психологическая экспертиза, преступления, совершенные группой лиц, члены группы, социально-психологические качества, лидерство в группе, индивидуально-психологические особенности, обвиняемые, личность, особенности личности, индивидуализация ответственности, выходные данные, психологическое исследование.

O. Herasimenko, T. Kharina, T. Savkina

FORENSIC PSYCHOLOGY REGARDING THE CRIMES COMMITTED BY GROUP OF PERSONS

Analyzed the achievements of scientists and practitioners on the conducting of forensic psychological examinations of crimes committed, by a group of persons. In cases where a crime is committed by a group of persons (from two or more persons) and the defendants give conflicting information about the role of each of them in the commission of the act incriminated to them (in particular leader of the group), a forensic psychological examination of social and psychological characteristics can be appointed on crimes committed by a group of individuals. The object, tasks and subject of the forensic psychological examination of the crimes committed by a group of persons are defined. The features of the study of the socio-psychological characteristics of the suspects (accused) during the forensic psychological examination of criminal cases of crimes committed by a group of persons.

The purpose of the article is to analyze the developments of scientists and practitioners for further use in the development of scientific and methodological recommendations for conducting forensic psychological examinations of crimes committed, by a group of individuals.

The concept of leadership in the group of persons who committed a crime is disclosed and the types of leaders in the group are indicated. The issues that are put to the resolution of the examination during this type of research and the limits of the competence of the forensic psychologist when performing this subject type of forensic psychological examination are identified. The list of materials of the case (initial data), necessary for carrying out psychological research is indicated.

Keywords: crimes, forensic psychology, crimes committed by a group of individuals, group members, socio-psychological qualities, leadership in a group, individual psychological characteristics, defendants, personality, personality characteristics, individualization of responsibility, imprint, psychological research.

Надійшла до редакції 22.06.2019